

УДК 712:72.012

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/99-1-27>**Ольга ГОРДІЄНКО,***orcid.org/0009-0000-9121-5389*

магістр ландшафтного дизайну,

асистент кафедри дизайну

Київського національного університету будівництва і архітектури

(Київ, Україна) *hordiienko.oo@knuba.edu.ua*

ДОСВІД ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНУ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО НАПРЯМКУ ЗА ДОБУ АНТИЧНОСТІ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

В статті наданий аналіз історичних передумов розвитку садів і парків з реабілітаційною компонентою, що сформували основні тенденції розвитку відповідного виду лікування захворювань людини спеціально зорганізованим ландшафтом. Розглянуто ключові історичні етапи становлення ландшафтного дизайну як інструменту реабілітації населення та оздоровлення міського середовища. Проаналізовано еволюцію терапевтичних садів від давніх цивілізацій до доби Середньовіччя, виявлено закономірності та тенденції, що визначили сучасні прийоми формування лікувальних ландшафтів. Встановлено взаємозв'язок між соціально-економічними процесами урбанізації та потребою в реабілітаційних зелених просторах. Визначено, що відповідний терапевтичний підхід існував протягом усієї історії ландшафтного мистецтва. Розкрито поняття терапевтичний ландшафт, садовотерапія, сенсорний сад. За результатами попередніх досліджень виявлено, що створення таких ландшафтних утворень із застосуваннями сучасних дизайнерських підходів, можуть бути додатковим аспектом в реабілітації людей, які зазнали фізичних та психологічних травм. З'ясовано, що дані території мають проектуватись із урахуванням кліматичних, ергономічних та композиційних факторів. А інтеграція терапевтичних садів у простір міських парків або чи на територію лікувально-реабілітаційних та навчальних об'єктів створює умови для психологічного та фізіологічного відновлення громадян. В ході дослідження вказано, що в даному випадку активні дії відвідувачів мають характер довільного сприймання природних компонентів, на відміну від зазначених вище споглядальних терапевтичних садів із мимовільним сприйманням природних компонентів та перспектив.

Ключові слова: *дизайн ландшафту, терапевтичний сад та парк, садовотерапія, сенсорні сади, реабілітація, ергономіка, біофільний дизайн, зелена інфраструктура, оздоровлення.*

Olga GORDIENKO,*orcid.org/0009-0000-9121-5389*

Master of Landscape Design,

Assistant at the Department of Design

Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture

(Kyiv, Ukraine) *hordiienko.oo@knuba.edu.ua*

EXPERIENCE OF LANDSCAPE DESIGN OF THE REHABILITATION DIRECTION DURING ANTIQUITY AND THE MIDDLE AGES

The article provides an analysis of the historical prerequisites for the development of gardens and parks with a rehabilitation component, which formed the main trends in the development of the appropriate type of treatment of human diseases with a specially organized landscape. The key historical stages of the development of landscape design as a tool for the rehabilitation of the population and improvement of the urban environment are considered. The evolution of therapeutic gardens from ancient civilizations to the Middle Ages was analyzed, patterns and trends that determined modern methods of forming therapeutic landscapes were revealed. The relationship between the socio-economic processes of urbanization and the need for rehabilitative green spaces has been established. It was determined that the appropriate therapeutic approach existed throughout the history of landscape art. The concepts of therapeutic landscape, garden therapy, sensory garden are revealed. According to the results of previous studies, it was found that the creation of such landscape formations with the use of modern design approaches can be an additional aspect in the rehabilitation of people who have suffered physical and psychological injuries. It was found that these areas should be designed taking into account climatic, ergonomic and compositional factors. And the integration of therapeutic gardens in the space of city parks or on the territory of medical rehabilitation and educational facilities creates conditions for the psychological and physiological recovery of citizens. In the course of the study, it was indicated that in this case, the active actions of visitors have the character of voluntary perception of natural components, in contrast to the above-mentioned contemplative therapeutic gardens with involuntary perception of natural components and perspectives.

Key words: *landscape design, therapeutic garden and park, garden therapy, sensory gardens, rehabilitation, ergonomics, green infrastructure, health improvement.*

Постановка проблеми. Актуальність реабілітаційного впливу ландшафтних об'єктів в Україні у 2024-2025 роках досягла критичного рівня через повномасштабну війну, що зумовило гостру потребу у відновленні ментального та фізичного здоров'я як військових, так і цивільних. Відповідний лікувально-терапевтичний підхід до дизайну ландшафту став найактуальнішим в період віськового стану в Україні, де майже кожна людина потребує психофізіологічного відновлення й реабілітації.

У будь які часи, а особливо сьогодні одним з головних завдань залишається питання забезпечення гармонійного та безпечного простору для існування людини. Зараз створення дизайну реабілітаційних садів або ландшафтних зон в структурі міста, являє собою міждисциплінарну концепцію, що позитивно впливає на ментальне та фізичне здоров'я громадян. Необхідність вирішення цієї проблеми полягає в тому, що сучасне місто є середовищем підвищеного стресового навантаження, де щільність забудови, транспортний шум, забруднення повітря, обмеженість природних просторів та фактор війни формують умови, несприятливі для фізичного й психічного здоров'я мешканців. На тлі глобальних процесів урбанізації – за прогнозами ООН, до 2050 року близько 68% населення планети проживатиме у містах – і питання оздоровлення міського середовища набуває стратегічного значення. Відповідно ландшафтний дизайн постає не лише як засіб естетичного упорядкування міського простору, а й як повноцінний інструмент охорони здоров'я населення, реабілітації та профілактики захворювань. Глибоке розуміння сучасних реабілітаційних функцій зелених просторів неможливе без аналізу розвитку культурних, медичних та містобудівних традицій, що сформували нинішні підходи до проектування природного ландшафту реабілітаційного призначення.

Аналіз досліджень. Загальнотеоретичний характер з питань історії та теорії композиції та ландшафтного дизайну ландшафту, ландшафтної архітектури та садово-паркового мистецтва мають фундаментальні праці Д. Арманд, А. Бізе, Ф. Бекона, В. Білоус, В. Горохова та Л. Лунца, Ж. Деліля, Г. Зюелен, І. Косаревського, Б. Кохно, А. Лефевра, З. Ніколаївсько, С. Ожегова, А. Регеля, І. Родічкіна, Л. Рубцова, І. Смаль, А. Сичової, Дж. Саймондса, В.Тарас, багатьох інших видатних та знаних дослідників. Теоретична база дослідження з розвитку типології і

композиції об'єктів ландшафтних дизайну і архітектури, передумови їх виникнення, формування садово-паркових композицій за законами становлення стилів в архітектурі дизайні середовища обґрунтована дослідженнями вітчизняних та зарубіжних авторів обґрунтована дослідженнями вітчизняних та зарубіжних авторів: І. Богової, Дж. Брауна, О. Вергунова, В. Горохова, В. Дормидонтової, Т. Дубяго, Л. Залеської, Б.Кохно, Н. Крижановської, В. Курбатова, В. Кучерявого, Д. Ліхачова, Т. Малахової, О. Микуліної, М. Нащюкіної, С. Ожегова, С. Палентреєра, Х. Рептона, О. Сокольської, Дж. Уэймарк, Л. Фурсової. Сади і парки є об'єктами детального вивчення різних наук і наукових напрямів, а саме: історії та теорії садово-паркового мистецтва, дендрології, ландшафтного дизайну і архітектури. Їм присвятили свої роботи відомі вітчизняні і зарубіжні вчені, які працюють в галузі ландшафтно-архітектури, дизайну ландшафту та зеленого будівництва – А. Жирнов, Л. Залеська, Л. Павленко; історії і культурології – В. Білоус, І. Косенко, В. Курбатов; в царині ботаніки – О. Корчемний, А. Литвиненко, О. Липа. В їх працях розкриті ландшафтно-типологічні та архітектурно-художні основи садово-паркового мистецтва та композиції, висвітлюється соціально-екологічна роль садів і парків. Методологічну основу дослідження складають методи історико-генетичного, порівняльного й системного аналізу, що дозволяють виявити закономірності еволюції ландшафтного дизайну у взаємозв'язку з медичними, соціальними та архітектурними парадигмами різних епох.

Мета статті – виявити та систематизувати ключові історичні аспекти і тенденції розвитку ландшафтного дизайну як засобу реабілітації та оздоровлення міського середовища, розглянути еволюцію від античних методів створення терапевтичних садів з терапевтичною складовою до створюваних за добу Середньовіччя садів та парків, зорієнтованих на психофізіологічну реабілітацію; розкрити важливість розробки дизайну реабілітаційних садів для активізації відновлювальних процесів у людей, що мають психологічні або фізичні проблеми. Результати можуть бути корисними практикуючим спеціалістам з фахів ландшафтний дизайн, архітектура, психологія, студентам ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Сад є ландшафтним об'єктом, перехідним простором включення будівель і споруд з навколишнє середовище, з

давнини створювався для комфорту людей, відновлення їх фізичного і духовного здоров'я. Термін «ландшафт» мігрував в соціальні науки з географії, де позначає територію, що має єдину структуру, динаміку і рельєф. Одночасно розглядається також як соціокультурна категорія і активно використовується в медицині в лікуванні психосоматики як «ландшафти щастя» завдяки своєму впливу на емоції людини (Титаренко, 2019: 3). Сади пройшли тисячоліття розвитку від функціональних садів Давнього Сходу до сучасних еко-просторів, включають періоди регулярних парків Франції з їх симетрією, пейзажних парків Англії, що імітують природу, українського бароко та модерну, а на сучасному етапі – мають тенденцію утворення у так називаній «природності», з формуванням еко-садів, озелененням дахів і стін хмарочосів. Активне залучення природи в міське середовище виявляє важливу роль ландшафту в житті людини і особливості взаємодії з ним, демонструє впливи на нього утворюваного природного простору. В сучасних генеральних планах міст чітко просліджується тенденція підвищення площі природних об'єктів, спеціалізації садів і парків, відбиває розвиток дозвілля і соціально-культурного споживання, що супроводжують науково-технічний прогрес. Історія виникнення перших садів і парків має глибокі корені: формування садів з функцією реабілітації, розвиток терапевтичного садівництва своїм корінням сягає давніх часів. Століттями накопичувався досвід облаштування садів і парків, створення видовищності і театралізації їх просторів, поклоніння рослинам як живим думачим істотам, коли дерева вважались символом життя, а окремі з них – несли символіку світової вісі, зв'язку земного з небесним, їх сакралізація. Кращою прикрасою країни ставали сади і парки з дивовижних рослин і тварин, привезених з різних походів і завойованих земель правителями; в Ассирії і Вавілонії з'являються перші колекції флори і фауни – прообрази ботанічних садів і зоопарків. Там же існували великі зелені масиви, які призначались для прогулянок верхи і полювання і вважаються родоначальниками сучасних лісопарків. Про це свідчать численні археологічні знахідки та історичні хроніки. Шлях від первісних садів до складних ландшафтів віддзеркалює зміни смаків, філософії та технологій, соціальних потреб. Зміна підходів в устрої садів і парків, визначення їх значущості в справі відновлення і лікування людини відбувалось через

етапи античних, середньовічних садів, вишуканих регулярних парків доби італійського Відродження, бароко Франції, англійських пейзажних парків і в підсумковому результаті – об'єднало природу та мистецтво в напрямку естетизації ландшафтного середовища та наповнення його відновлювальною, реабілітаційною функцією з адаптацією простору під потреби людини.

Ландшафтний дизайн виник із садівництва, а з розвитком урбанізації перетворився на науку про створення гармонійних просторів, поєднуючи природу та архітектуру, маючи за мету вирішення великої кількості питань і завдань, серед яких були і залишаються естетична, пізнавальна, дієва, лікувальна, відновлювальна або реабілітаційна функції (Кучерявий, 2021: 8-10). Вже з часів Давнього Єгипту сади виконували сільськогосподарську й декоративну роль, слугували першими формами реабілітаційних просторів відновлення фізичного і ментального здоров'я. Це проявлялося в тому, що сади були джерелом лікарських засобів, де вирощувались рослини для виготовлення ліків і парфумів. У стародавньому Єгипті медичні папіруси, зокрема папірус Еберса (близько 1550 р. до н.е.), містять вказівки лікарям з призначення пацієнтам прогулянок у садах як частини лікувальних процедур для хворих з розладами психіки. Антична Греція винайшла героони, які згодом перетворились в меморіальні і спортивні парки, а також гімнасії, що стали в подальшому садами «просвітнього дозвілля». У Давньому Римі завдяки споглядальності життя і як її прояв виникає топіарні сади зі скульптурами з рослин. Садово-паркове будівництво в країнах Сходу – Персії, Індії – дало життя садам «на воді» – сучасним гидро- та аквапаркам. Усі створювані в античності природні форми були зорієнтовані на укріплення та розвиток фізичного здоров'я, яке високо цінувалось в той час. Але не забувався і духовний вплив природи на людину: перші згадки про сади для реабілітації та лікування належать ще до часів Давніх Єгипту, Греції та Риму, бо ідея використання природного середовища з терапевтичною метою належить цим найдавнішим цивілізаціям. Жреці-лікарі при культових спорудах, зокрема при храмах Серапіса та Ескулапа, створювали спеціальні озеленені простори, де поєднувалися молитви, сон, перебування серед рослин.

Концепція використання садів для зцілення тіла і душі має глибоке коріння в стародавніх цивілізаціях. У Месопотамії, включаючи Шумер,

сади мали важливе значення для виробництва рослинних продуктів, релігійних обрядів і відпочинку, а також використовувалися для вирощування лікарських рослин. Прямих доказів існування спеціалізованих «терапевтичних садів» як окремої оздоровчої концепції немає, прогулянки садом вважалися лікувально-терапевтичним засобом. Висячі сади Вавилону, хоча й мали переважно репрезентативну функцію, одночасно були місцями відпочинку і споглядання для правлячої еліти, формуючи модель захисного природного середовища в оточенні щільної забудови. Перська традиція садів-«парадіз» – огороженого простору з деревами, водними елементами та ароматними рослинами – стала прообразом замкненого терапевтичного простору, що захищає людину від зовнішнього хаосу і містять ідею «Райського саду», подібного до біблійного Едему, де вода і рослини символізують життя й родючість. Ця символіка пізніше вплинула на формування традиційних садів Сходу, розділених алеями на чотири квадранти у плані.

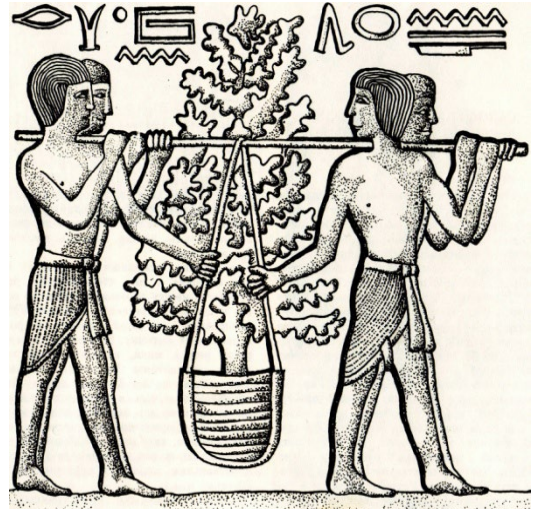
За доби Античності сади Греції і Риму також мали філософське значення і символізували гармонію з навколишнім середовищем. В Греції концепція оздоровчого впливу природи отримала найперше наукове обґрунтування у трактаті Гіппократа «Про повітря, води і місцевості» (близько 400 р. до н.е.), де стверджувався визначальний вплив природного оточення на здоров'я людини, стало початком формування ландшафтних територій не тільки як місця для відпочинку, філософії, естетики, а й природної території спланованої за певними канонами для відновлення фізичних та душевних сил. Концепція реабілітаційних садів у Греції була нерозривно пов'язана з лікувальними святилищами асклепіонами (Ἀσκληπιεῖον), присвяченими богу медицини Асклепію, які неодмінно включали священні гаї, сади та природні водойми як обов'язкові елементи лікувального простору. Найвідоміший асклепіон в Епідаврї розташовувався в мальовничій долині серед лісів і мав розгалужену систему садових просторів.

Ці комплекси, що діяли з IV ст. до н.е. до VI ст. н.е., були першими організованими санаторіями в Європі, де поєднувалися духовне зцілення та рання наукова медицина. Усього в античному світі налічувалося понад 300 таких центрів. Особливостями таких стародавніх реабілітаційних просторів Греції було те, що природний ландшафт був невід'ємною частиною процесу одужання: сади, гаї забезпечували спокійну і приємною атмосферу.

Вони сприяли зниженню психологічного стресу і відновленню фізичних сил людини. Важливою складовою лікувального середовища асклепіонів було їх оточення, адже розміщувались вони у відокремлених, мальовничих природних місцях, часто поблизу мінеральних джерел з панорамними краєвидами.

Окрім сну в храмі (інкубації) з метою отримання віщих снів від Асклепія, пацієнти використовували купальні, займалися гімнастикою, прогулювалися серед різних ароматичних і квітучих рослин, що використовувалися в медичних цілях – ароматних трав, плодівих дерев (олив, інжиру), інших культур, які мали як практичну, так і естетичну цінність. Також грецькі сади містили філософську змістовність, символізуючи гармонію з природою та пропонуючи простір для роздумів і споглядання. Ці давні практики закладали основи для сучасної садотерапії та використання лікувальних садів у лікарнях. Створювалися на честь героїв священні гаї героїни та німфеї – як місця обитання богів, німф і муз. Ці громадські сади мали меморіальний чи сакральний характер, присвячувалися видатним людям, яким поклонялися як богам та богам. В героїнах влаштовувалися пам'ятні спортивні змагання, пізніше, оснащені доріжками, площадками, іподромами, вони перетворилися в спортивні парки. Німфеї розташовувалися в дубових, кедрових чи маслинових гаях із джерелом: так центром композиції німфеї в Ітаському гаї була художньо оброблена водойма, до якої з високої скелі падали води джерела. Навколо водойми по колу росла вологолюбна чорна вільха, а на вершині скелі був поміщений вівтар, на якому приносили жертви німфам. Пізніше у Давньому Римі і за добу Ренесансу композиція німфеї одержала широке поширення як улюблений парковий мотив: тінистий грот з водяними устроями в оточенні рослинності.

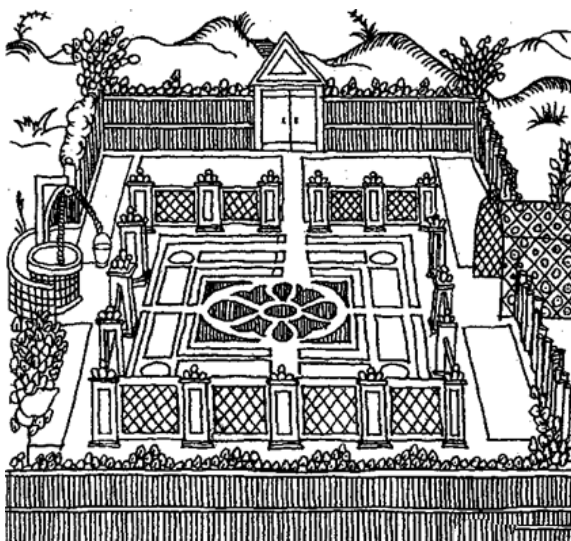
Римська традиція збагатила концепцію лікувального ландшафту ідеєю організованого природного простору як засобу відновлення фізичних і розумових сил. Вілли заможних римлян – вілла Адріана в Тіволі, вілли Цицерона і Плінія Молодшого – являли собою складні ансамблі, де природне і штучне середовища взаємопроникали з метою створення оптимального середовища для фізичного та духовного відновлення. Пліній Старший у «Природній історії» систематизував медичне застосування рослин, заклавши основи фітотерапевтичного підходу до садівництва. Важливим внеском римської містобудівної культури стало впровадження громадських озелених просторів – садів, що прилягали до терм, акведу-

Сади Ніневії (з асирійського рельєфу); доставка дорослих дерев у Дав. Єгипті

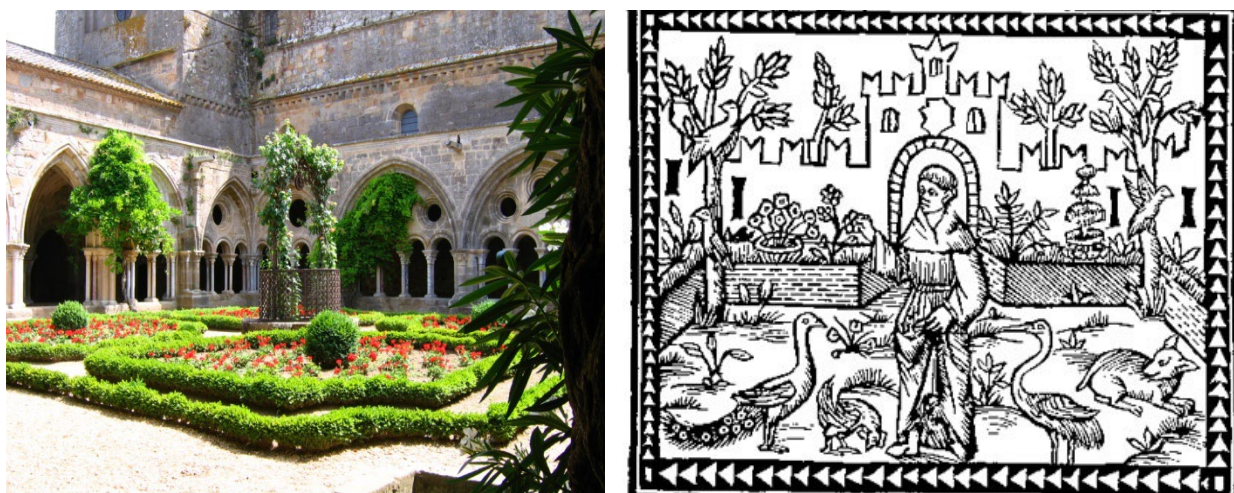
Давньогрецький священний гай – героїн (ліворуч) та німфей доби Античного Риму – місце обитання богів, німф і муз (праворуч).

«Сади любові» при середньовічному монастирі – незначні за площею, закриті простори малих садів з багатою рослинністю, представленною квітами, фруктовими деревами мали релакційний характер.

Середньовічні монастирські городи, де вирощувались лікарські рослини

Монастирський клуатр – внутрішній двір монастиря для медитацій ченців та їх психологічної релаксації.

Партер парка замку Шенонсо, Франція (Ренесанс), тематичні сади замку Вілландрі – однієї з перлин низки замків на р. Луарі (Франція)

ків і громадських будівель. Це заклало принцип доступності оздоровчого природного середовища для широких верств населення – принцип, що набуде вже нового звучання у XIX-XX сторіччях. Перші європейські військові шпитали так звані «валетудинарії» (*Valetudinaria*) будувалися з просторими внутрішніми двориками, конструкція яких забезпечувала доступ до свіжого повітря («*pure air*») та сонячного світла, що вважалося критично важливим для одужання поранених воїнів. Римські лікарі, зокрема Гален, розглядали роботу в саду (копання, обрізку лози) як форму лікувальної гімнастики. Сади проектувалися для неспішних прогулянок («*ambulationes*»). Римляни вірили, що споглядання зеленого кольору та прослуховування звуків води зцілюють розум і тіло. Ця римська традиція створення інтегрованих у будівлі садів стала основою для монастирських лазаретів Середньовіччя, де сад був головним елементом процесу лікування.

Середньовіччя заклало фундамент систематичного використання рослин з лікувальною метою в межах організованого простору. Монастирські сади, що виникли під впливом статуту монахів-бенедиктинців VI ст., поєднували функції аптечного городу, місця медитації та духовного зцілення. «*Capitulare de villis*» Карла Великого (близько 812 р.) регламентував перелік рослин, обов'язкових для вирощування при монастирях і лікарнях, серед яких значна частина мала як харчове, так і лікарське значення. Монастирські сади стали основою для розвитку госпітальної архітектури, де доступ до природи був невід'ємною частиною процесу одужання з наступними терапевтичними аспектами їх дизайну:

1. Стимуляція відчуттів відбувалась завдяки використанню ароматних квітів (троянд, лілій), звуку проточної води у фонтанах та співу птахів для покращення емоційного стану.

2. Символізм та порядок вирішувались геометричним плануванням, що давало відчуття безпеки та передбачуваності, а біблійні алегорії в рослинах допомагали пацієнтам знайти духовний сенс у своєму стражданні.

3. Фізична активність вирішувалась завдяки садівництву, що було частиною чернечого правила *ora et labora* (молись і працюй), що служило формою рухової реабілітації

Середньовічні шпитали ордену Св. Духу, лепрозорії, богадільні більшістю мали внутрішні дворики з рослинністю, які виконували практичну задачу з постачання лікарських трав, але й психологічну функцію: вид зеленого дворика з вікна лікарняної палати розглядався як важлива

складова лікувального процесу. Принцип, інтуїтивно застосований у Середньовіччі, отримав наукове підтвердження лише в к. XX ст. у досліджах Роджера Ульріха.

Перші згадки про монастирські сади-«вертогради» на території України належать до доби Київської Русі X-XI ст., створювалися при княжих дворах і монастирях Києва, Чернігова, Галича, тощо. Монастирські сади в Україні – це давні історичні й культурні осередки, які існували з часів Київської Русі в Києво-Печерській Лаврі, Видубицькому монастирі, мали розвиток в західних областях України за добу бароко, продовжують існувати як історичні пам'ятки та діючі природні утворення при сучасних монастирях, часто поєднуючи духовне, господарське та декоративне значення, зберігаючи традиції садівництва і виноградарства. Монастирі Київської Русі, такі як Києво-Печерська Лавра, мали великі сади і виноградники під назвою Гора Афонська, Звіринець, Голосіїв, Китаїв, що слугували для забезпечення монастирів їжею, були місцем усамітнення, мали символічне значення. У XVII-XVIII століттях монастирські сади на території сучасної України набули формального, регулярного характеру в стилістиці бароко, включаючи елементи французьких та італійських стилів. Прикладами є сади монастиря Капуцинів в Олеську та при соборі Святого Юри у Львові. За нового часу з'являються великі парки при монастирях у Голосіївському (завдяки митрополиту П. Могилі) та інших обителях, що виконували нарівні з господарською ще реабілітаційну функцію.

Одночасно в ландшафтному мистецтві Китаю і Японії Середньовіччя народжуються традиції, які приваблюють людей своєю красою і філософічністю, складними просторовими побудовами просторів, глибокою символічністю, налаштовуючи на споглядальність і роздуми. Не випадково в ці сади приходять за натхненням художники і поети, а звичайні люди – щоб заспокоїти свій розум... Навіть у сучасній культурі сади надихають на твори мистецтва, від картин до фільмів, де вони постають як втрачений людиною Рай. Традиція милування квітучою сакурою виникла ще за часів Хейан VIII-XII ст. і виступала як арт-терапія (Роздорожнюк, 2020: 2).

У Середні віки в європейських садах і парках з'являється символіка, а за добу Відродження і бароко (де вигляд саду став театралізованою декорацією і скульптура займає в ньому провідне місце) сформувались сади скульптур і сади-виставки. Висока їх емоційність і чуттєвість була зорієнтована на подив, захоплення, враження – почуття,

що викликають позитивний стан людини. Епоха Відродження здійснила переосмислення античних ідей щодо цілющого впливу природи через призму гуманізму та нової медичної науки. Леон Батиста Альберті в трактаті «Десять книг про зодчество» (з латини – «De re aedificatoria», 1452) обґрунтував необхідність включення садів до складу архітектурних ансамблів не лише з естетичних, але й з гігієнічних міркувань. Ренесансні вілли Флоренції та Риму – Медічі, Фарнезе – стали прикладами синтезу архітектури і ландшафту, де природне середовище свідомо організовувалося для відновлення здоров'я їх власників. Гуманістичний принцип був закладений в основу кожного парку. Змістовним центром ставала людина, глядач, споживач, а природа підпорядковувалась його розуму, що відображалось у чітких формах, які мали задовольняти естетичні смаки, утилітарні вимоги та несли певну функцію відновлення. Симетрія та геометрія, чіткі лінії, алеї, живоплоти (партери), що створювали відчуття порядку й гармонії. Зразками були вілли з терасами, фонтанами, гротами та скульптурами, що поєднували архітектуру й рослинність. Сади ставали місцем для вивчення та демонстрації. Рослини, вода, скульптури несли приховане значення, пов'язане з античною міфологією. Сучасні поняття “терапевтичний” або “реабілітаційний” не застосовувалось прямо, але сади Відродження виконували відповідну функцію – відновлювали душу та розум більш формалізованими засобами, заклавши основи європейського садово-паркового мистецтва. Поняття “locus amoenus” (приємне місце) – ідеального природного простору з водою, деревами, квітами і м'яким кліматом – стало культурним ідеалом, що визначав уявлення про оздоровче середовище аж

до XVIII ст. Саме ці образи лягли в основу першої теорії естетичного сприйняття природи, що пізніше буде переосмислена в категоріях психологічних реакцій людини. Не випадково з античності до кінця Середньовіччя сади і парки створюються на засадах чіткої геометричності, зрівноваженості, симетрії, відображаючи символ Раю-Едему на землі. Навіть мала невпорядкованість рослин і утворюваних ними просторів сучасниками не приймалась, не сприймалась і розумілась як первинний Хаос, викликаючи роздратування та пригніченість стану людини. Відповідно до цього, були сформовані принципи ландшафтного формування, зорієнтовані на позитивні реакції на красу, яким слідували, поточнювали і розвивали у подальшому (табл. 1).

Думка про те, що сади можуть зцілювати, допомагати людям розвиватися й одужувати від психічних хвороб, уперше була озвучена в Європі у XVIII ст. Саме тоді реформатори-лікарі, виступили проти жахливих умов лікування, які зазнавали тоді психічно хворі. Велике значення в історії садівництва надається і лікарняним садам, відомим ще з часів античності, коли лікарі стали помічати їх позитивний вплив. Але перші задокументовані свідчення датуються XIX століттям, коли лікарі-психіатри проводили свої експерименти зі створення цілющих садів, які допомагали їхнім пацієнтам в одужанні, – хоча про наукові дослідження на той час ще не йшлося.

На сьогодні вкрай важливим є перехід від суто функціонального підходу з вирішення міських природних ландшафтів з елементами високо естетичного благоустрою озеленених територій до створення ландшафтно-інфраструктури для терапії та реабілітації, де ландшафт саду чи парку має

Таблиця 1

Хронологія розвитку ландшафтного дизайну реабілітаційного напрямку з часів Античності до доби Середньовіччя

Часові межі історичного періоду та аспекти формування ландшафтного дизайну реабілітаційного напрямку	Характерні та типові ландшафтні простори	Медичний аспект	Ілюстративні приклади
Стародавній світ здавнини до 500 р. н.е. Виникнення культових лікувальних садів при храмах; систематизація лікарських рослин; концепція «парадіза»	Асклепіони, храмові сади Єгипту, перські сади-«парадізи»	Жрецька та народна медицина; гуморальна теорія Гіппократа	Сад Єгипту та басейн в центрі
Середньовіччя V–XV ст. Монастирське садівництво; «моральне лікування»; перші лікарняні дворики	Монастирські сади, «сади любові», дворики-патіо госпіталів, аптечні городи	Монастирська медицина; перші шпиталі	Сад монастиря Нотр-Дам-д'Орсан
Ренесанс XV–XVII ст. Синтез архітектури і ландшафту; концепція «locus amoenus»; трактати про	Ренесансні вілли, регулярні сади та парки Італії й Франції	Гуманістична медицина; анатомія; початки ботаніки	Партер парку палацу Лоо

стати активним медичним інструментом, образність й сценарна будови простору якого будуть особливими чинниками і прискорювати одужання травмованої людини. Для цього сучасні спеціалізовані сади і парки мають будуватись за моделями своїх історичних прототипів, запозичуючи конкретні прийоми і деталі їх устрою.

Висновки. Підводячи підсумки наведеного вище аналізу початкового етапу створення ландшафтів з реабілітаційно-лікувальною функцією за часів Античності та Середньовіччя, можна виділити основні тенденції, що свого часу формували засобами ландшафтного дизайну цілісний, гармонійний та здоровий садово-парковий простір, але пізніше під час свого історичного розвитку були забуті або втрачені. Розгляд цього історичного проміжку часу дозволив виявити декілька ключових тенденцій, що визначили сучасний стан ландшафтного дизайну для реабілітації населення та оздоровлення міського середовища:

По-перше, здавна простежується безперервна, розвинута і поглиблена традиція усвідомлення терапевтичних функцій природного середовища: від інтуїтивного використання садів при давніх храмах-лікарнях до сучасних науково обґрунтованих концепцій біофільного та доказового дизайну, де кожна культурна епоха додавала нові виміри до розуміння цих функцій.

По-друге, вразно простежується реактивний зв'язок між урбанізаційними процесами і розви-

тком реабілітаційного ландшафтного дизайну: кожна нова хвиля урбанізаційного тиску (індустріальна революція XIX ст., повоєнне зростання міст XX ст., формування й розростання сучасних мегаполісів) породжувала як нові виклики для суспільного здоров'я, так і нові концептуальні відповіді з боку ландшафтного проектування.

По-третє, протягом історичного становлення та розвитку відбувалася послідовна демократизація реабілітаційного ландшафтного дизайну: від елітарних вілл і монастирів через паркову реформу XIX ст. до сучасної концепції загальнодоступної зеленої інфраструктури із забезпеченням рівного доступу до якісного озеленоного простору, що має розглядатись як питання соціальної справедливості й суспільного здоров'я.

По-четверте, вирішальну роль у формуванні сучасної парадигми відіграли дослідження психофізіологічних механізмів впливу природного середовища на здоров'я людини, які мають перетворити ландшафтний дизайн з мистецтва і ремесла на науково обґрунтовану міждисциплінарну практику.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку пов'язані із вивченням ефективності конкретних ландшафтних рішень для різних категорій населення в умовах українських міст і сучасного військового стану, розробкою нормативної бази для проектування реабілітаційних ландшафтних просторів з урахуванням вітчизняного соціального і медичного контексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус В. І. Садово-паркове мистецтво. Коротка історія розвитку та методи створення художніх садів : навчальний посібник. Київ : Науковий світ. 2001. 299 с.
2. Day Ch. Places of the Soul : Architecture and environmental design as a healing art Routledge. 2014. 312 p.
3. Кучерявий В. П. Історія ландшафтно́ї архітектури : підручник. Львів. Новий Світ-2000. 2021. 702 с.
4. Роздорожнюк О. Сади здоров'я або що таке ландшафтна арт-терапія. *ЛОГОС. ONLINE*. 2020. № 6. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.06.01.html> (дата звернення: 26.04.2026).
5. Титаренко Т. М. Екзистенційний ландшафт посттравматичного життєтворення особистості. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2019. Вип. 44. С. 7-15.

REFERENCES

1. Bilous V. I. (2001) Sadovo-parkove mystetstvo. Korotka istoriia rozvytku ta metody stvorennia khudozhnikh sadiv [Garden and park art. Brief history of the Development and methods of creating artistic gardens] : navchalnyi posibnyk. Kyiv. 2001. 299. [in Ukrainian].
2. Day Ch. (2014) Places of the Soul : Architecture and environmental design as a healing art. Routledge. 2014. 312.
3. Kucheriavyy V. P. (2021) Istoriia landshaftnoi arkhitektury [History of landscape architecture] : pidruchnyk. Lviv. Novyi Svit-2000. 2021. 702. [in Ukrainian].
4. Rozdorozhnyiuk O. (2020) Sady zdorovia abo shcho take landshaftna art-terapiia [Gardens of health or what is landscape art therapy]. *LOGOS. ONLINE*. 2020. № 6. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.06.01.html> (Last accessed 26.04.2026). [in Ukrainian].
5. Tytarenko T. M. (2019) Ekzystantsiynyy landshaft posttravmatychnoho zhyttietvorennia osobystosti [Existential landscape of post-traumatic personal development]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*. 2019. Vyp. 44. 7-15. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

